

AZ ÚJ FANTASZTIKUM

ESSZÉ EGY DISZNÓFEJRŐL

Claude Autant-Lara fonák történelmi realizmusa, amelyet a pesti mozilátogatók is érdeklődéssel kísérték az Átkelés Párizson című filmben, teljesen újszerű, fantasztikus elemmel lepi meg az embert.

A filmművészet világeletében szerette a képtelen valóságot, a komikusok egész sora alkalmazza a groteszk csodákat. Gondoljunk Chaplin szakadék szélén ide-oda himbálódzó kunyhójára az Aranylázbán, a felhőkarcoló párkányán hanyag eleganciával sétáló Buster Keaton-re vagy hazai példát véve, Latabár kivégző osztagot nevetető „csodájára” a Fel a fejjel-ben. A fantasztikum a tragikus színezetű filmeiktől sem idegen. A Metropolis gép-vámpírja, a Kék hold völgye öreggő varázsoló pillanata zord példái a hátborzongató költészetnek.

Az ártatlan bájú vagy hajmeresztő képtelenségek fölött elszállt az idő. A hold felé süvítő rakétát 1902-ben Verne filmparódián láthatta a néző, ma híradóban. Egyre nehezebb dolga van a regényes képzeteknek, a valóság bravúrjai kiszorították a képtelenségekkel való kacérkodást. Münchhausennek nem kell ügygolyóbisra ülnie, gyorsabban közlekedhet bármelyik légitársaság járatán. Eltűntek volna a fantasztikumok? Nem. Csak egészen más formában jelentkeznek. Egyik példa erre Autant-Lara filmje, az Átkelés Párizson.

*

E film fantasztikumának közép-pontjában egy disznó áll. Egy disznó, amelyet szakavatott kezek feltran-

csíroztak a feketepiac részére, s csupán a vágóhelyről kell az elősztohoz szállítani. A sertés teteme négy bőröndbe kerül. Ezt a négy bőröndöt két francia állampolgár cipeli Párizson át a német megszállás idején. A kockázat rendkívüli, valóságos haditett, keserűen groteszk új Odysseia. Két bőröndöt a kalandra kíváncsi festő, kettőt a munkanélküli taxisofer szállít.

Micsoda torz kaland! A disznó sorsát, mint egy eposzban, úgy követjük. Látjuk megöletésének utolsó pillanatait miközben a taxisofer vad harmonikaszóval próbálja elnyomni az állat visítását. Utazását egészen a megszálló német parancsnokságig követjük, ahol is kikerül a négy bőröndből s kirakják más elkobzott áruk közé.

A disznó feje innen, a német főparancsnokság egyik asztaláról mered ránk. Ő a bűnjel. A tett. A megszálló főparancsnokság mártírja. Olyan, mintha aludna. Szemét lehunyta és mosolyog, mintha valami nagyon szépet álmodna az új Európáról, ahol a hitvány francia feketézök nem vágthatják le a németeknek hizó disznókat. Ez a mosoly a maga disznó módján erkölcsi fölényt mutat, mintha csak annak lenne az áldozata, hogy kevés a kollaboráns Franciaországban. Az egész filmben ez a disznófej az egyetlen teljesen közeli kép, csaknem olyan erős hangsúlyt kap, mint Lawrence Olivier III. Richárdjában a királyi korona.

*

Francia rendőrök és német járőrök veszélyeztetik a bőröndökkel küszködő festő és taxisofer útját. A film éppen azt mutatja, hogy milyen mértékben nő a veszély és ijesztően groteszk módon hősiessé növeli a két francia cselekedetét. Jelenetről jelenetre szoritódnak érezzük a helyzetet és a történelmi képtelen-

seget. Hát lehetséges ez? A XX. században, a világ egyik legmodernebb városában, az európai kultúra szívében, a forradalmak, a haladás Franciaországában egy levágott sertést titokban, halálra szántan kell hordoznia két franciának? El lehet hinni azt, hogy ez valóság? Nem hasonlít inkább ez a történet valami képtelen mesére?

Ime, az új fantasztikum. Meddig lehet megalázni az emberben az embert? Aymé, a film novellájának szerzője nemcsak ebben, hanem nagyon sok más írásában is azt mondja, hogy az ember megaláztatásának nincsen határa. Elményanyagát mindenekelőtt Franciaország német megszállásának idejéből veszi. Az elgyávulásnak groteszk szélsőségeit ábrázoló novellái közül talán legkegyetlenebb a Feleségbeszedő, amelyben az állampolgárok előbb vonakodva, majd belenyugodva, sőt egyesek lelkesen szolgáztatják be feleségüket az adóhivatálnak. Az Atkelés Párizson novelláanyaga hasonló stílusú fantasztikumot jelez. A disznóhússal megpakkolt bőröndök szállítói szabályos ellenállási helyzetbe kerülnek, holott igazán semmi közülük nincs Franciaország nemzeti tragédiájához. A gazdag festőnek érdekes eset a disznó — kaland, az állástalan taxisofőrnék — pénzkereset.

Claude Autant-Lara nem egy fantasztikum komédiának volt már rendezője (Sylvia és a fantom, A test öröge stb.) a realitásból fakadó fantasztikum elsősül az Atkelés Párizson terméke. E filmben egyetlen irreális vagy költőien önfeledt komédiái fogást nem alkalmaz, a film kockái hétköznapian igazak, a valóságot aprólékos közvetlenséggel ábrázolja s az egész mű mégis a hihetelenség szédületét kelti fel az emberben. Ennek a hihetetlennek szimbolikus kifejezője a disznó-ügy, közelebről a disznó feje a német parancsnokságon.

A disznófej a film egyik nagy jelenetének középpontjában áll. A műértő, előkelő német tiszt kecskesz mulatokkal, kiművelt udvarlással tárgyal a festővel a művészetről és a disznóról. Előzetesen láttuk a szimbolikus nemesedett disznófejet buta konnector-orrával, örök hallga-

tózásra hegyezett fülével. Most pedig ott lebeg emléke a német csevegésében, udvarias mosolyában, a franciáknak szóló rajongó tekintetében, s a megszálló gracióz fölényében. A köszönsére lendülő karok, a felszűrőkülö Hitler-kép, a tiszt mosolya, a főparancsnoki világ közepén ott rózsállik a disznófej, mint a történelem groteszk emblémája.

*

Csoda-filmek, mese-filmek, expresszionista ábrándok, avantgárdista képi ritmusok, büntügyi tündérajátékok után a képtelenség új iskolája teremtdött meg az Atkelés Párizson-ban. Ebben a stílusban a valóság vált ki a nézőből olyan meg-hökkentést, mint Gulliverből az első óriás megpillantása. Az Atkelés Párizson fantasztikus történet szabályos természetű emberekkel, élethű házakkal és utcákkal, mesedeli Griff madár helyett pedig egy disznó található benne. Nem is csoda-disznó, hanem hétköznapian rőfögő, amelyet azonban zenezővel kell levágni, életveszélyben lehet szállítani és deportálással kell fizetni érte abban a világban, amelyet a rosenbergi felsőbbrendűség akar teremteni a mindennapi franciáknak.

*

A komédia sem színpadon, sem filmen nem tud meglenni fantasztikum nélkül. A szenvedélyesen reális Molière, a képtelenség magasába röpíti jellemeit, a fősvénység, a hiszékenység, a magateltség felhővezte régióiba. A filmkomédia nagy mesterei Chaplintól René Clairig a bájos és mulatságos csodák segítségével mentik a nagyrahivatott bukdácsolókat. A hagyományos komédiái fitorok leggyakrabban a fantasztikum tükréből verődnek vissza. Az Atkelés Párizsonban csak az képtelenség, ami igaz. A megszállt Párizs utcáin, bisztróiban, s a házak légoltalmi papírral fedett ablakai mögött látjuk a csodákat, a megalázott emberi élet fantasztikumait, melyeket a rendező végül is egy disznófej léteitűli mosolyában foglal össze az utókor tanulságára.

GYÁRFÁS MIKLÓS